

<https://helda.helsinki.fi>

Kuinka kauas vääryyksien varjot ulottuvat? : Lukiolaisnuorten ajatuksia historiallisten hyvitysten mahdollisuudesta

Löfström, Jan

2010

Löfström , J 2010 , ' Kuinka kauas vääryyksien varjot ulottuvat? Lukiolaisnuorten ajatuksia historiallisten hyvitysten mahdollisuudesta ' , Historiallinen Aikakauskirja , Vuosikerta. 108 , Nro 4 , Sivut 467-480 .

<http://hdl.handle.net/10138/28839>

submittedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

HIS

03 JAN LÖFSTRÖM

02 Kuinka kauas vääryyksien varjot ulottuvat?

09 Lukiolaisnuorten ajatuksia historiallisten hyvitysten mahdollisuudesta

05 Suomessa on viime vuosina keskusteltu 1900-luvun historiamme eräiden vaiheiden moraalisesta (uudelleen)arvioinnista. Tällöin on myös väitelty siitä, pitäisikö jonkin tahon esimerkiksi pyytää anteeksi mahdollisia tehtyjä vääryyksiä. Tässä artikkelissa tarkastellaan suomalaisnuorten ajatuksia historiallisista hyvityksistä, tulkitaan niitä suhteessa suomalaisnuorten historiatietoisuutta koskevaan aiempaan tutkimukseen sekä pohditaan lyhyesti havaintojen historiandidaktisia implikaatioita.

07 Viime vuosina Suomessakin virinnyt keskustelu kipeän menneisyyden käsittelystä ja historian vääryyksien hyvittämistarpeesta voidaan nähdä osana laajempaa globaalia ilmiötä, jota on kuvattu muun muassa ilmaisulla *anteeksipyyntöjen aika*.¹ Moraalisen vastuun perääminen ja tunnustaminen on puheena julkisuudessa tämän tästä; milloin aiheena ovat menneiden vuosisatojen ja milloin nykypäivän asiat, milloin valtioiden rikokset ja milloin taas ”julkisten” yksityiselämän hairahdukset.

08 Historiallisten hyvitysten poliittisia ulottuvuuksia on analysoitu paljon.² Toistaiseksi ei ole kuitenkaan juuri tutkittu, mitä kansalaiset ajattelevat näistä hyvityksistä. Nuo ajatukset avaavat yhden näkymän kansalaisten historiatietoisuuteen eli siihen, miten he hahmottavat menneisyyden, nykyhetken ja

¹ Katso esim. Mark Gibney, Rhoda Howard-Hassmann, Jean-Marc Coicaud & Niklaus Steiner (toim.) (2008) *The age of apology. Facing up to the past*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

² Esim. Elazar Barkan & Alexander Karn (toim.) (2006) *Taking wrongs seriously. Apologies and reconciliation*. Stanford: Stanford University Press; Melissa Nobles (2008) *The politics of official apologies*. Cambridge: Cambridge University Press; John Torpey (2006) *Making whole what has been smashed. On reparations politics*. Cambridge MA: Harvard University Press.

tulevaisuuden välisiä kytkentöjä.³ Kun näet keskustellaan historiallisista hyvityksistä, pohditaan usein myös seuraavanlaisia kysymyksiä:

– Miksi jokin tietty tragedia tapahtui? Kenellä oli vastuu tapahtuneesta? Voidaanko ketään pitää varsinaisesti syyllisenä?

– Ketkä ovat uhrien ja väärintekijöiden lihallisia tai symbolisia perillisiä tänään vai onko sellaisia? Onko valtioilla ja kansakunnilla jatkuvuutta siten, että esimerkiksi nykypäivän suomalaiset ovat moraalisesti osallisia vuoden 1918 Suomen historian tapahtumiin?

– Voiko toisen aikakauden ihmisiä tuomita nykyisten moraalikäsitysten mittapuilla? Voiko historia osoittaa, kuka toimi moralisesti oikein ja kuka väärin? Onko historia tuomari?⁴

Näissä kysymysryppäissä ollaan historiatietoisuuden keskeisten teemojen äärellä, sillä niissä itse asiassa otetaan kantaa siihen, millaiset tekijät vaikuttavat historian kulkuun, missä määrin menneisyyden ja nykyisyyden välillä on jatkuvuutta sekä missä määrin menneisyyttä koskevat nykyiset tulkinnat ja käsitykset voivat olla ”oikeampia” kuin aikalaiskäsitykset. Vastaukset kertovat lisäksi, miten ihmiset näkevät yksilöllisen ja kollektiivisen vastuun rajat ja nykyisyyden historiallisen rakentuneisuuden eli oman perintönsä edeltäviltä sukupolvilta, niin hyvässä kuin pahassa.

Kansalaisten ajatukset historiallisista hyvityksistä ovat siten kiinnostavia historian yhteiskunnallis-kulttuurisen käytön ja reseption tutkimuksen, historiandidaktiikan, kannalta. Opettajankouluttajana minua kiinnostaa, mitä erityisesti nuoret ajattelevat tällaisista hyvityksistä. Tämä artikkeli pohjautuu aiheetta koskevaan tutkimukseeni.⁵

³ Historiatietoisuudesta esim. Bernard Eric Jensen (1998), ‘Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik’, Christer Karlegård & Klas-Göran Karlsson (toim.) *Historiedidaktik*. Lund: Studentlitteratur, 49–81.

⁴ Ks. Sirkka Ahonen (2004) ‘Historia – sittenkin tuomari?’, *Historiallinen Aikakauskirja* 102:2, 227–232.

⁵ Kiitän Historiallisen Aikakauskirjan tarkastajia sekä Sirkka Ahosta kommentteista tekstin aiempaan versioon. Kiitän yhteistyöstä myös haastattelukoulujen rehtoreita, opettajia sekä ennen kaikkea haastatteluihin osallistuneita lukiolaisia, joille omistan tämän artikkelin.

09 Tutkimuksen metodista ja aineistosta

07 Historiatietoisuutta voidaan tutkia kyselytutkimuksilla tai laadullisesti muun muassa teemahaastatteluilla.⁶ Tutkimusotteita voi toki myös yhdistää, kuten Sirkka Ahonen tutkimuksessaan suomalaisnuorten historiallisesta identiteetistä 1990-luvulla ja Pilvi Torsti *Historiatietoisuus Suomessa* -hankkeessaan.⁷ Viimeksi mainitussa vastaajilta tiedusteltiin kyselylomakkeilla myös käsityksiä Suomen historian kipeistä kohdista, kuten sodanaikaisesta juutalaispolitiikasta.⁸ Lomakekysely kertoo, *mitä* kansalaiset ajattelevat, syventävät haastattelut puolestaan kertovat, *miten* he ajattelevat. Omassa tutkimuksessani kerätty haastatteluaineisto palvelee sekin ensisijaisesti jälkimmäistä tarkoitusta.

Tutkimusaineisto kerättiin neljässätoista ryhmähaastattelussa syyskuun 2008–09 Helsingin, Joensuun, Jyväskylän, Turun ja Tampereen normaalikouluissa sekä lisäksi Helsingin Svenska normallyceumissa ja Helsingin suomalais-ranskalaisessa koulussa. Haastatteluihin osallistui 3–4 hengen ryhmissä 53 lukiolaista, näistä 47 lukion toiselta vuosikurssilta ja kuusi kolmannelta vuosikurssilta.⁹

Haastatteluissa oli neljä pääteemaa:

- 1) Voiko historian vääryyksiä yleensä hyvittää?
- 2) Kuka voi hyvittää historian vääryyksiä ja kenelle?
- 3) Mikä on paras keino hyvittää historian vääryyksiä?
- 4) Miksi historialliset anteeksipyyntöjä ovat yleistyneet ja mitä merkitystä niillä on?

⁶ Magne Angvik & Bodo von Borries (toim.) (1997) *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*, Hamburg: Koerber-Stiftung; Marko van den Berg (2007) *Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa. Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa*. Helsingin yliopisto, Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus; myös Pilvi Torsti (2009) 'Survey-kysely historiatietoisuuden tutkimisen välineenä', *Kasvatus & Aika*, 3:1, 39–52.

⁷ Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Pilvi Torsti (2008) 'Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke', Arto Kallioniemi (toim.) *Uudistuva ja kehittyvä ainedidaktiikka, osa 1*. Helsingin yliopisto, soveltavan kasvatustieteen laitos, 290–295.

⁸ Ks. <http://blogs.helsinki.fi/historiatietoisuus/historiatietoisuus-suomessa-tutkimuksen-kyselylomake/> (20.3.2010).

⁹ Kohdejoukon valinnasta ja haastattelujen teknisestä toteutuksesta Jan Löfström (2010) 'Mitä nuoret ajattelevat historian vääryyksien hyvittämisestä: erään tutkimusprojektin teoreettisia ja metodisia lähtökohtia', Eero Ropo, Harry Silfverberg & Tiina Soini (toim.) *Toisensa kohtaavat ainedidaktiikat*. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos, 231–246.

Haastatteluissa pohdittiin historiallisten¹⁰ hyvitysten ongelmaa sekä periaatteen tasolla että konkreettisten tapausten osalta. Esimerkkitapauksia olivat muun muassa vuoden 1918 sota ja sen jälkitapahtumat sekä kahdeksan juutalaispakolaisen luovuttaminen Suomesta saksalaisille vuonna 1942. Oheinen taulukko havainnollistaa, miten yllä mainitut neljä teemaa rakentuivat haastattelukysymyksiksi.¹⁰

[Taulukko 1.] Vammala, sijoita taulukko tähän, erillinen liite

Haastatteluaineistosta voitaisiin ottaa tarkasteluun useitakin aiheita, esimerkiksi miten nuoret käsittelivät 1918 sodan taustoja, kolonialismin problematiikkaa, historiallisten hyvitysten erilaisia muotoja, demokraattisen valtion kansalaisten vastuuta johtajiensa päätöksistä sekä historian vääryyksien anteeksiantamista. Tässä artikkelissa keskityn vain yhteen historiatietoisuuden kannalta merkitykselliseen aiheeseen: miten nuoret käsittelivät moraalisten velvoitteiden periytymisen ongelmaa, joka on pohjimmiltaan myös historiallisen jatkuvuuden ja katkoksen ongelma.

Ryhmähaastattelulla on metodina eräitä etuja tutkittaessa nuorten historiatietoisuuden kaltaista aihetta. Ryhmähaastattelussa ideana on, että ryhmä ”ajattelee kollektiivina”, ja tämä kollektiivisuuden elementti tekee ryhmähaastattelusta hedelmällisen metodin etenkin silloin, kun aihe on tutkittaville kompleksinen ja vaikeasti hahmottuva. Koska haastateltavat ovat haastattelutilanteessa vertaistensa keskuudessa, tilanne muodostuu helpommin keskustelunomaiseksi, mistä on hyötyä varsinkin, kun tutkitaan lapsia ja nuoria. Lisäksi ryhmän yksityinen jäsen voi sujuvasti niin halutessaan vetäytyä vain kuulijaksi; ryhmähaastattelu katsotaan sen vuoksi hyväksi menetelmäksi silloin, kun aihe on tutkittaville potentiaalisesti herkkä tai latautunut.¹¹

¹⁰ Haastattelurungosta ja sen muotoutumisesta lähemmin Löfström (2010).

¹¹ Rosaline Barbour (2007) *Doing focus groups*. London: Sage, 2–3; David Stewart & Prem Shamdasani (1990) *Focus groups. Theory and practice*. Newbury Park: Sage, 15–16; Victoria Wibeck

Saattaa tuntua ongelmalliselta, että ryhmähaastattelussa haastateltavat voivat saada toisiltaan vaikutteita ja on siis vaikea sanoa, onko tietty kanta heidän ”alkuperäinen” tai ”oikea” näkemyksensä. Sosiaalisen ympäristön vaikutus on kuitenkin tyypillinen kaikille mielipiteenmuodostusprosesseille; yksilöhaastattelussa se ainoastaan näyttää puuttuvan, koska haastateltu on siinä yksin ja irti verkostoistaan. Ryhmähaastattelussa esitetty mielipide ei siis ole välttämättä vähemmän autenttinen kuin se, joka esitetään yksilöhaastattelussa.¹²

Ryhmähaastattelumetodin ideana on muodostaa ymmärrys tiettyä aihetta koskevan ajattelun logiikasta. Ryhmähaastattelussa on kiinnostavaa, mitä ryhmässä sanotaan, mutta etenkin se, mitä reaktioita ryhmän piirissä syntyy, miten erilaisia näkemyksiä kehitellään ja miten painokkaasti ne tulevat esiin.¹³ Ryhmähaastatteluun perustuvan tutkimuksen raportoinnissa on tämän vuoksi usein tarpeellista esittää verraten pitkiä haastatteluotteita.

Aineiston analyysin lähtökohta tutkimuksessani olivat taustateorian pohjalta laaditut neljä kategoriaa: historian subjektit, historiallinen jatkuvuus/epäjatkuvuus ja eettinen universalismi/relativismi sekä alustavan analyysin aikana muodostettu kansalaisten vastuu demokratiassa. Litteroitu haastatteluaineisto koodattiin eli siinä erotettiin haastattelukaksoja ja ne varustettiin koodeilla, jotka kertovat, mihin kategorioihin ne kukin sijoittuvat. Samaan kategoriaan sijoitettuja kaksoja vertailtiin niissä esiintyvän argumentaation piirteiden (yhtäläisyydet, erot) osalta. Lisäksi tarkasteltiin yksityisten haastateltujen argumentaation sisäistä koherenssia ja mahdollisia siirtymiä.

(2010) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur, 22–23.

¹² Heikkilä (2008) ‘Puhuva ryhmä. Esimerkkitapaus ryhmähaastattelun käytöstä sosiaalitieteellisessä tutkimusasetelmassa’, *Sosiologia*, 4:45, 302; Barbour (2007), 19; Wibeck (2010), 35.

¹³ Heikkilä (2008), 292; Barbour (2007), 30–32; Wibeck (2010), 35–36.

09 ”Sitä on paha enää lähtee täs vaihees silleen paikkailee” – historiallinen katkos estää historialliset hyvitykset

07 Poliittisiksi toimijoiksi katsottavien kollektiivien ja instituutioiden kuten kansakuntien ja valtioiden on esitetty olevan moraalisesti velvoitettuja historiallisiin hyvityksiin sen vuoksi, että niillä on jatkuvuutta ja sen nojalla sukupolvien yli ulottuvia velvoitteita ja oikeuksia, esimerkiksi noudattaa tehtyjä sopimuksia. Poliittisen yhteisön jäsenyys tuo muassaan periytyviä oikeuksia ja periytyviä velvoitteita, ja filosofi Janna Thompsonin mukaan jokainen yhteisön jäsen jakaa moraalisen taakan yhteisönsä nimissä tehdyistä teoista, vaikka olisi syntynyt niiden jälkeen tai jopa toisen yhteisön jäseneksi.¹⁴ Tämä oli haastattelemilleni lukiolaisnuorille verraten vaikea ajatus tavoittaa ja hyväksyä.

Ryhmissä generoitiin hyvin helposti ja painokkaasti ajatus, että vastuussa voi olla vain siitä, mitä itse on tehnyt tai aiheuttanut. Vastuu on vain teon tekijöillä, ja kun he ovat kuolleet, ei ole enää hyvitysvelvollisia. Kun uhritkin ovat kuolleet, ei ole mahdollista enää myöskään hyvittää vääryyttä kenellekään. Uhrien ja väärintekijöiden jälkeläisillä ei ole velvollisuutta tai oikeutta hyvityksiin. Nämä ajatuskulut näkyvät muun muassa seuraavassa haastatteluotteessa.¹⁵

081a K: Mites kun sanoit, että eihän ne oo koskaan tämmöset [vanki]leirit hyvä asia, jos ajattelee niin olisko näiden [1918] leirien suhteen mahdollista nyt vielä jälkeenpäin jotain ikään kuin korjata tai hyvittää? Ja jos niin millä tavalla?

N5: En mä tiedä, no ei sitä ny, siitä on niin kauan aikaa et siin on vähän...

N6: On se jälkikäteen vähän mahotonta. Jos siel on porukkaa kuollu nälkään, niin sitä on paha enää lähtee täs vaihees silleen paikkailee, ei sitä voi tehä asialle enää mitään. Eikä voi kellekään omaisillekaan enää mitään tehdä.

N5: Vaan oppii siitä tai siis yrittää silleen että semmost ei tapahdu enää.

¹⁴ Janna Thompson (2002) *Taking responsibility for the past. Reparations and historical justice*. Cambridge: Polity Press.

¹⁵ Haastattelu 3, 9.9.2008. Litteraatiot on laatinut Tutkimustie Oy. Nauhoitukset ja litteraatiot pyritään arkistomaan Yhteiskunnalliseen tietoaarkistoon. Symbolit litteraatioissa ovat: K = haastattelija; M = miespuolinen opiskelija; N = naispuolinen opiskelija; numero (1, 2, 3) = eri puhujat.

K: Eli jos meil on tilanne, jossa joku on tehny vääryyttä mutta hän tai he eivät enää ole elossa, tai toisaalta joku on kärsinyt vääryyttä mut nekään ei ole enää elossa, niin onko näin, et sille ei ehkä enää sitten voi tehdä mitään? Että jälkeläiset kummaltakaan puolelta ei enää ole sillä lailla asianosaisia?

M5: Mää on vähä sitä mielt et... no jokainen tekee omat valintansa ja päätöksensä ja siinä ei sit pitäis mun mielest olla oikeestaan mittään väliä, et mitä mun isä oli, tai isoisä tai isoisoisä. Esimerkiks nyt nää leirit, joista just puhuttii, niin periaattees mitä me voitais tehdä, niin ainoo on semmottii, ett just pidetään ny mielessä, että tämmöstäki on tapahtunu, että ei me mun mielest voida sinänsä kellekään korvata tai rankasta kettään, must turha semmost enää edes mieltii sinällään. Kaikki asianomaiset on jo varmaan kuollu pois.

N6: Mut onhan silleen, jos joskus on ollu erimielisyyttä jostain asioista, niin ei niit kannata tähän päivään enää heijastaa, et ne on vanhoi juttuja. Ja sellanen jos ajateltas, et jälkipolvien joitteki pitäis korvata jotain jolleki, kenen isoisät ja ne on kärsiny vääryyttä, niin se on vähä niinku turhaa. Mitä semmosta ajattelee enää, et miksei enemmäki ajattele, et ei luokittelis ihmisii sillä tavalla että mistä niinku tulee ja kenen juuret on.

M6: Niin et muistaaks ne omaisetkaan sit enää tällasia?

N6: Niin.

M6: Kannattaaks niitäkään lähtee muistuttelemaan. Riippuu pitkälle siitä, et kuinka pitkä aikaväli siin on tapahtunu sen vääryyden ja sen korvauksen välillä. Kannattaa sitäki mieltii.

07 Nuoret rakentavat sujuvasti historiakuva, jossa menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos. Erityisesti M5 ja N6 esittävät, että esivanhempien teoilla ja kokemuksilla ei pitäisi olla merkitystä sille, miten heidän jälkeläisiään arvioidaan tai miten nämä omaa tilannettaan tulkitsevat. Suvun muistitiedonkaan ei uskota välttämättä jaksavan siirtää vääryyden kokemusta seuraaviin sukupolviin asti. Menneen ja nykyisen silta näyttää tässä nuorille melkein pä kuin keinotekoiselta: menneisyyttä voidaan käyttää ihmisten "luokitteluun" ja siitä voidaan "muistutella" ihmisiä, mutta se ei ole enää aidosti läsnä nykypäivässä. Ryhmän konsensus syntyy

vaivattomasti ja jokainen tuo keskusteluun oman näkökulman. Vastuun henkilökohtaisuus on ryhmälle ilmeisen luonteva ajatus hahmottaa.

Kuten yllä olevassa otteessakin, ryhmät generoivat helposti ajatuksen, että jos kohta vääryyksien tekijöiden ja uhrien jälkeläisillä ei ole moraalista velvoitetta tai oikeutta hyvityksiin, historian vääryyksiä tulisi muistella, jotta niistä opittaisiin. Suomalaisten nuorten historiatietoisuutta koskevissa tutkimuksissa on kysytty nuorilta, mikä heidän mielestään on historian (tiedonalan) merkitys, ja nuoret ovat kannattaneet suhteellisen vahvasti vaihtoehtoja ”historia tarjoaa esimerkkejä oikeasta ja väärästä” ja tilaisuuden ”oppia muiden virheistä ja onnistumisista”.¹⁶ Ei siis ole yllättävää, että tutkimukseeni haastatellut lukiolaiset hekin sujuvasti konstruoivat ”pedagogisen” perustelun, miksi historian vääryyksiä tulisi muistella. Perustelu ei kuitenkaan lähde vääryyden uhrien ja näiden jälkeläisten vaan yhteiskunnan intressistä, ja sen taustalla ei vaikuta olevan niinkään näkemys tietystä historiallisesta jatkuvuudesta vaan löyhä oletus tilanteiden ja kokemusten samankaltaisuudesta aikakausien välillä.

Ajatus moraalisesta velvoitteesta hyvittää ennen omaa elinaikaa tehtyjä vääryyksiä saattaa helposti vertautua siihen, että yksilö on moraalisesti vastuussa teosta, joka on tehty ilman hänen suostumustaan, kuten seuraavassa otteessa: M16 ja M15 perustelevat, miksi nykypäivän venäläisillä ei ole velvoitetta korvata Suomelle menetyksiä toisen maailmansodan ajalta:¹⁷

081a N13: [...] *Ja sit kans mun mielestä sellanen, että mitä just R. sanoi, että suomalaiset ajattelee vieläkin, että nykyajan venäläisetkin on syyllisiä siihen, niin siitä ei oo niin ylpeä. Se on mun mielestä ehkä molemmin puolin sellaista... tai sitä pitäis koittaa parantaa, et se on silleen väärin.*

[...]

M16: *No mun mielestä mä yhdyn tähän näkemykseen silleen, koska ne nykyajan*

¹⁶ Sirkka Ahonen (1997) ‘Historical consciousness of Finnish adolescents’, Magne Angvik & Bodo von Borries (toim.) *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*, A. Hamburg: Koerber-Stiftung, 258; Johanna Hakkari (2005) *Suomalaisten nuorten historiakulttuuri. Historian kohtaaminen ja käyttö 8-luokkalaisten nuorten arkipäivän elämässä*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 31–34.

¹⁷ Haastattelu 8, 4.12.2008.

venäläiset ei ollu elossa 60 vuotta sitten eli ne ei voinu vaikuttaa niihin tapahtumiin, jotka johti sitten tähän vääryyteen, mitä tapahtui.

M15: Niin et se on käytännössä ihan kuin jotain tehtäis vastoin sun tahtojas, että sen takia sä et voi vaikuttaa siihen millään lailla. Se on vähän niinku esimerkki diktatuurista kun kansa ei pysty vaikuttaan siihen, mitä se diktaattori tekee, vähän niinku tavallaan samalla tavalla.

07 Janna Thompson katsoo, että poliittisella yhteisölläkään ei välttämättä ole moraalista velvoitetta historiallisiin hyvityksiin, jos yhteisön valtakoneistossa on ollut radikaali katkos (vallankumous) ja yhteisön jäsenillä ei ole koskaan ollut aitoa mahdollisuutta kieltää kannatustaan edellisiltä vallanpitäjiltä.¹⁸ Argumenttia voisi ehkä soveltaa yllä olevaan tapaukseen, mutta nuoret eivät tässä konstruoi "thompsonilaista" perustelua, vaan heille ajallinen etäisyys itsessään on peruste vapauttaa kansalaiset moraalista velvoitteista valtionsa historian suhteen, ja lisäksi kukin on tilivelvollinen vain siitä, mihin antaa suostumuksensa. Nämä näkökohdat ovat puhujille ikään kuin keskenään samantehoisia. Myöhemmin M16 kuitenkin pohtii seuraavasti pääministeri Lipposen esittämää anteeksipyyntöä juutalaispakolaisten luovutuksesta saksalaisille:¹⁹

081a *N14: [...] musta se oli just hyvä, että se sanoi, että suomalaisten puolesta, ihan vaan sillä, että just saattaa näiden luovutettujen perheet ja lähipiiri ja ketkä on sidoksissa niihin, ettei ne ajattele, että suomalaiset on hirveitä raakalaisia tai jotain tällaista. Ja just se, että kun sä sanoit, R., ettei hallitus saa päättää mitä vaan, mun mielestä just sen takia pitäis [sanoa] suomalaisten puolesta, koska just suomalaiset on kuitenkin valinnu eduskunnan ja sitä kautta on valittu hallitus, niin just siinä että suomalaiset pystyy vaikuttaan. Enemminkin silleen saa sen mielikuvan kuin että ois pyytännyt vaan hallituksen puolesta.*

K: Siellä nyökkäillään.

M16: Joo, mun piti just sanoo tää sama, että Suomen hallitushan myös edustaa Suomen kansaa, että se on periaatteessa myös Suomen kansa, ja se oli Suomen

¹⁸ Thompson (2002), 74–77.

¹⁹ Haastattelu 8, 4.12.2008.

päätös luovuttaa ne kahdeksan juutalaista. Eli se on täysin oikein, että pyydetään Suomen kansan nimissä anteeksi [...]"

07 Tässä M16 katsoo suomalaisilla kansakuntana – toisin kuin edellä venäläisillä – olevan moraalisesti velvoittavaa jatkuvuutta. Selitys ristiriidalle lienee konteksti: edellisessä otteessa M16 kannattaa toverinsa epäilyksiä historiallisen jatkuvuuden suhteen, mutta jälkimmäisessä edeltävä puhuja on juuri esittänyt demokraattisen valtion kansalaisten olevan vastuussa hallituksensa toimista, ja M16 antaa tukensa tulkinnalle. Kansalaisten jaettu vastuu demokratiassa on siis käsite, jonka kautta M16 päätyy tässä hyväksymään ylisukupolvisen moraalisen velvoitteen mahdollisuuden, jota hän aiemmin epäili. Kun ryhmässä pohditaan moraalisen vastuun laajentamista ensin "ajassa" (kansakunnan eri sukupolvet), asia herättää epäilyä ja vastustusta (N13, M15, M16), mutta kun laajennusta ajatellaan sitten "tilassa" (demokraattisen valtion kaikki kansalaiset), individualistinen vastuukäsitys säröytyy ja historiallisen vastuun mahdollisuus pääsee kuin varkain sitä kautta sekin esiin.

09 "Semmonen olo että kuitenkin se valtio on sama valtio mikä oli sillon" – jatkuvuus tuo myötään moraalisia velvoitteita

07 Periytyvien hyvityselvoitteiden ja -oikeuksien kiistämiseksi ryhmissä konstruointiin verraten sujuvasti perustelu, että menneen ja nykyisen välillä on jyrkkä katkos, joka tekee historialliset hyvitykset mahdottomaksi. Ryhmissä generoitiin kuitenkin myös perusteluja hyvitysten mahdollisuuden puolesta, joskin se oli vaikeampaa ja asiasta ajoittain saavutettu yksimielisyys ryhmissä ohuempaa. Ottakaamme lähtökohdaksi seuraava ote, jossa pohditaan Suomen valtion jatkuvuutta ja vuoden 1918 perintöä:²⁰

081a K: *[...] voisko sen vuoden [1918] tapahtumia, asioita jälkeenpäin jollakin tavalla hyvittää taikka korjata, siis hyvittää tai korjata sitä mitä tapahtu sillon. Miten te tähän ajatukseen suhtaudutte?*

N22: *Niin...*

²⁰ Haastattelu 13, 22.1.2009.

M26: Se on sillä tavalla aika hankala, koska ei enää Suomessa oo semmosta erottelua tavallaan.

N22: Niin, enää.

M26: Niin että ois semmonen et punaset ja valkeet, niin ei oo semmosta valkee puolta, joka pyytäs anteeks esimerkiks niitä...

N22: Niin että kuka sitä pyytäs ja keneltä anteeks.

N24: Niin että kenelle pitäis hyvittää ja...

N22: Niin että se on vähä hankala ennää sitä...

N24: Niin.

M26: Ainut on tietysti se, että ku se leimataan niin voimakkaasti se valkee puoli tavallaan sen laillisen hallituksen puoles. Että nyt tää Suomen nykyinen laillinen hallitus sitten tavallaan jotenki pyytäs anteeks niitä toimiaan.

N22: Niin mutta onko sekkään ennää valkkee?

M26: Niin ei siitä tavallaan...

N22: Koska sen jälkeen on tapahtunu niin paljon kuitenkin.

N23: Silleen mie ainaki ajattelen et se, mikä on tapahtunu sillon niin se on tapahtunu, sitä ei tavallaan pysty hyvittämään. Et ku ne ihmiset on vaihtunu.

N22: Niin ja eihän sitä voi korvata ennää (--).

N23: Niin että...

N22: Ei se kenenkään oloja ennää paranna tai...

N23: Et jos vaikka ajattelee, et miekään vois oikeen mennä keneltäkkään pyytämään anteeks mitä vaikka miun ukki on tehny tai jottain tällästä, että ku eihän se tavallaan oo miun asia. Et se on tosi vaikee mennä hyvittämään, ku niitä henkilöitä ei ennää oo ja sillä tavalla.

N22: Niin että ne, jotka ne päätökset sillon on tehny, ne on jo kauan ollu kuolleena ja sillä lailla, että sitä on vähä mahotonta ennää hyvittää kenellekään.

[K: Voisiko nykyinen Suomen valtio esimerkiksi pyytää anteeksi vuoden 1918 punaorvoilta?]

N22: No ei miusta ainakaan kyllä kuulosta hirmu järkevältä, koska varmasti siellä valkostenki puolella jäi orvoiks jottain ihmisiä tai... en mie oikeen...

N24: Niin jotenki ne... se on nyt kuitenkin niin kaukanen asia. Jos ajattelee niitä orpojaki, niin niistäki varmaan niinku osa on jo todellaki kuollu koska niinku...

N22: Niin (--)

N23: Ja sit on se varmasti ikävä, et niitä orpoja on, ja ne haluis tavallaan jonku syypään siihen, et ne on jääny orvoksi tällä tavalla, mut en mie oikein ymmärrä, et ne vois olettaa, että joku ennää nykysin tulis pyytämään anteeks.

M26: Niin no miulla kyllä on jotenki semmonen olo, että kuitenkin se valtio on sama valtio mikä oli sillon. Vaikka nyt tietysti päättäjät on vaihtunu kymmeniin kertoihin sen jälkeen että... Kuitennii ku ajattelee, että siellähän tehtiin ihan selkeitä sotarikoksia sitten sodan jälkeen. Niinku tuhansien vankien telotukset ja sitte varsinki, ku tietää sen, että omat sukulaiset oli tekemässä niitä telotuksia siellä. Niin sillä tavalla haluais, että sitä joku pyytäs anteeks, että tavallaan kuitennii on jotenki semmonen olo, että on niinku häpeä vähän tavallaan siitä, mitä omat sukulaiset sillon aikonaan teki siellä valkosten puolella.

N24: Niin ja oisko se vähä semmonen, se vois tietty puhistaa ilmanki, että ainaki siitä puhuttas silleen avoimesti, että ei ennää ehkä syyteltäs kettään, koska ketä tässä nyt on ennää syyttelemistä, mutta sillä lailla et siitä puhuttas avoimesti ja silleen. Se vois ihan ehkä kansakuntanakki ja silleen helpottaa sitä, että siitä päästäs yli, että se ei ennää ois semmonen tabu-aihe.

N22: Niin.

N24: Niin, tai en tiiä, vois se olla hyväki, että siitä se ainaki joku sanos jottain asiasta.

07 Alussa ryhmä kallistuu kannalle, että vuoden 1918 tapahtumien hyvittäminen ei ole mahdollista, koska asianosaiset ovat jo kuolleet. Myös M26 epäilee, että hyvittäminen ei ole mahdollista, koska suomalaiset eivät enää identifioitu punaisiksi ja valkoisiksi; olisi vaikea sanoa, kuka pyytäisi anteeksi ja keneltä. Hän alkaa kuitenkin hahmotella ajatusta Suomen valtion jatkuvuuteen liittyvästä vastuun periytymisestä mutta jättää sen kesken, kun N22 esittää epäilynsä sitä kohtaan. Keskustelua jatkavat N22, N23 ja N24, jotka suhtautuvat skeptisesti historiallisiin hyvityksiin. Kun M26 liittyy taas mukaan, hän toistaa ajatuksensa Suomen valtion jatkuvuudesta mutta siirtää lähes välittömästi näkökulman yleisen historiallisen argumentoinnin tasolta subjektiivisen kokemuksen tasolle: hän tuo esiin sukuhistoriasta kumpuavan häpeän kokemuksensa perusteluksi, miksi julkinen anteeksipyyntö vuodesta 1918 olisi hänestä oikein. N24 ryhtyy hänkin nyt tukemaan tulkintaa, että vuosi 1918

lienee arka paikka kansakunnan muistissa ja kaipaisi julkista käsittelyä. Myös N22 antaa M26:lle tukensa, tosin niukasti.

M26 käynnistää siis vuoden 1918 hyvittämistä koskevan uudelleenarvioinnin tuomalla esiin omakohtaisen kokemuksensa tason. Tuo kokemus on epäilemättä hänelle tärkeä, mutta siihen vetoaminen myös suojaaa häntä arvostelua vastaan: kokemus on tavallaan jotain vastaansanomaton, eikä kukaan ryhmässä enää haastakaan M26:n mielipidettä vuoden 1918 hyvittämistarpeesta. Mutta vaikka N22 ja N24 myöntävät, että vuosi 1918 saattaa yhä tuntua yhteiskunnan ilmapiirissä, moraalisten velvoitteiden periytyminen on heille vaikea ajatus tavoittaa ja hyväksyä; keskustelu jatkuu näet seuraavasti:²¹

081a K: *[Jos vääryyttä tehneet tai kärsineet eivät ole elossa, voivatko jälkeläiset hyvittää heidän puolestaan tai onko jälkeläisillä oikeus pyytää hyvitystä uhrien puolesta?]*

N24: Mie en jotenki, tai siis en tiää... Miust se ei oikeen, et jos joku miun kaukai-... tai eihän se nyt välttämättä kovin kaukanen sukulainen oo, mutta jos joku just ukki tai sen isä ois tehny jottain kamaluuksia niin... ja vaikka oliski, en nyt tiää, niin en mie jotenki nää sitä et se ois niinku...

N22: Siun vastuu.

N24: ..miun vastuu tai miun ongelma tavallaan. Et se on...

N22: Niin ja se ehkä on aika henkilökohtanen juttu, että tunteeko, että on niin sidoksissa niihin esivanhempiisa tai sellasiin tai johonki sukulaisiisa, että kyllähän se... no niin, en mie oikeen tiää. Se ehkä oikeesti riippuu ihmisestä, mutta joilleki se voi olla sellanen, että ne tuntee, että se missä mie nytten oon tai mitä miulla on, niin se on näitten esivanhempien tulosta tai niitten ansiota. Niin sitte ehkä vois aatella, että jos ne on tavallaan vääryydellä tehny jottain tai hankkinu itelleen jonkinlaisen aseman, niin sitte vois aatella että pittää hyvittää jottain. Tai en mie nyt tiää, en mie usko et se auttaa mitään.

N24: Jotenki se ei sinänsä tavallaan kosketa niitä, tai siis...

²¹ Haastattelu 13, 22.1.2009.

07 N22 ja N24 palaavat siis aiemmalle epäilevälle kannalleen ja yrittävät perustella, miksi he eivät koe esi-isiensä tekojen koskevan heitä; taustalla on jälleen individualistinen vastuukäsitys. N22 alkaa kehitellä argumenttia, miksi ylisukupolvisen vastuun ajatus tuntuu monille vieraalta, mutta hänen pohdintansa johtaakin tulokseen, että joissakin tilanteissa moraalinen hyvitysvelvoite voi tuntua oikealta. N22 pohtii itse asiassa hyvin oivaltavasti, että yksilö saattaa kokea saaneensa esi-isiltään perusteetonta etua, mutta hän perääntyy päättelynsä seurausten edessä ja kyseenalaistaa tuollaisen kokemuksen hyödyllisyyden.

Oliko N22:n ja N24:n aiempi tuki M26:lle sitten näennäistä ja halusivatko he vain varoa kyseenalaistamasta avoimesti M26:n kipeän kokemuksen oikeutusta? Kenties niinkin, mutta kaiketi kyse on myös siitä, että moraalisen velvoitteen periytyminen on hyvin abstrakti asia, jota on hankala mieltää reaalisesti mahdollisuudeksi, mikäli henkilöllä ei ole omaa esimerkiksi sukutaustasta nousevaa sidettä traumaattiseen menneisyyteen niin kuin M26:llä. Niinpä N23 ja N24 kallistuvat sille kannalle, että heidän isoisiansa teot eivät ole enää ”miun ongelma”. Huomattakoon, että M26 ei hänkään arvostele N22:n ja N24:n näkemystä, vaikka se on vastoin sitä, mitä hän itse hetkeä aiemmin sanoi. Tämä on ymmärrettävää: M26 korosti tulkintansa taustalla olevaa subjektiivista kokemusta, joten hän ei oikeastaan voisi kiistää toveriensa vastaavan subjektiivisen kokemuksen oikeutusta.

Edellä M26 pyrkii aluksi konstruoimaan ajatusta valtion historiallisesta jatkuvuudesta, mutta se on ryhmän muille jäsenille ja ehkä M26:lle itselleenkin abstrakti prosessoida, ja hän siirtyy operoimaan enemmän henkilöhistoriallisen jatkuvuuden kokemuksensa tasolla. Tuon näkökulmavaihdoksen pohjalta ryhmässä tavoitetaan, ainakin hetkeksi, tulkinta, että yksilön suhde edeltäneisiin sukupolviin sisältää jatkuvuuden elementin, joka saattaa tehdä mielekkääksi ajatuksen moraalisten velvoitteiden periytymisestä ja siten myös historiallisista hyvityksistä.

09 Aineellisten ja aineettomien vaurioiden periytyminen – missä jatkuvuus nähdään selvemmin?

07 Edellisessä lainauksessa N1 pohdiskelee ylisukupolvisen periytymisen mahdollisuutta aineellisten etujen ja sosiaalisten asemien kannalta ("se missä mie nytten oon tai mitä miulla on"). Näissä ryhmissä ajatus vääryyksien periytyvistä vaikutuksista oli jossain määrin helpompi hahmottaa juuri aineellisten vaikutusten osalta, ja vastaavasti ajatus historiallisista hyvityksistä näyttää olleen helpompi tavoittaa silloin, kun puheena oli jonkinlainen materiaallinen hyvitys. Katsokaamme lähtökohdaksi seuraavaa otetta:²²

081a N23: [...] miun mielest se on ehkä paras hyvitys, mitä sit vois tehdä, vois koittaa ellää sillä tavalla niinku yhteisellössa hyvin ja että ne tapahtumat ei pääsis toistumaan.

N22: Niin että oppia.

N23: Et se on paras tapa hyvittää...

N22: ...niinku niistä...

N23: ...että se on ehkä vähän turha mennä ennää pyytelleen anteeks niitä vanhoja asioita, mihinkä ei ite oo ollu mukana ees niissä.

M26: Mutta semmonen ehkä minusta ainaki on, mikä pitäs tavallaan jälkimmäisten sukupolvien niinku hyvittää, on se esimerkiks monessa maassa ne alkuperäiskansojen kohtelut. Niinku nähä että se sinne tullu väestö on riistäny tavallaan ihan selkeesti alkuperäisväestön alkuperäisen elintilan ja tämmösen ja sitte ne tavallaan hyödyntää sitä. Ja ne alkuperäisväestö yleensä elää aika isossa kurjuudessa sitte.

N22: Niin, edelleen.

M26: Niin että se tavallaan on semmonen asia kyllä mikä kuuluu myös niille jälkeläisille. Koska ne hyötyy siitä selkeesti suhteessa niihin.

N24: Niin koska ne (--) varsinki, että jos ne maat tai ne alueet tai mitä hyvänsä niilt on riistetty, ne on tehty sellasena aikana, ku ihmiset on ehkä ajatellu eri tavalla ja niil on ehkä ollu väärää tietoo ja erilaist tietoo, että nyt ku tietään paremmin ja myö tietään, että ne on ihmisiä siinä missä muutki ja että se tavallaan... en mie tiä, sitä

²² Haastattelu 13, 22.1.2009.

on tutkittu enemmän ja se ymmärrettään se niittenki tilanne, niin miun mielestä se ois kyllä ihan aiheellista korvata.

K: Ihan erityisesti just tästä, mitä nyt viimeks te varsinki sanoitte, tuo mieleeni sen, mitä jossain muussaki haastatteluissa aikasemmin jossain toisessa koulussa opiskelijat pohti, ett just tämmösen hyötymisnäkökohdan takia ainaki kehitysmaiden [...] tai kehittyvien maiden asukkaiden olis oikeus saada jonkunlaista hyvitystä näiltä entisiltä siirtomaavaloilta. Eli ilmeisesti se kuulostais ihan...

N22 + N24: Joo.

N23: Niin.

M26: Kyllä.

K: ...perustellulta? Eli tässä tapauksessa tämmösiä, hyvitysvelvollisia maita olis...? Britannia ja Ranska ja Hollanti...?

M26: No siis periaatteesa EU:n myötäähän me ollaan kaikki EU-maat hyödytty hirveesti siitä tavallaan et sieltä on pumpattu aikasemmin ihan älyttömiä määriä rikkauksia niistä siirtomaista, että kyllä miusta alkaa olla koko EU tavallaan... Ku EU:han on suurimmaks osaks näitä vanhoja siirtomaaisäntiä. Nykyään ne on kaikki lähes siellä, Ranskat, Iso-Britanniat, Hollannit, Saksat, niin kyllä niinku aletaan aika kollektiivisesti vastuussa jo siitä jutusta...

N22: Niin että voi miettiä, että oisko nää EU-maat niin rikkaita, kun ne on, ja niin hyvinvoivia ilman niitä siirtomaa-aikasia, mitä sieltä saatiin. Että niin on jo varmasti vaikuttanu ihan kaikkialle Eurooppaan. Koska ne valtakunnat on kuitenkin... rajat on vaihtunu ja ylipäätäsä se... varmaan taloudelliset sitteet tästä ollu ihan kaikkialle.

K: Eli näin Suomiki olis tässä maksumiesten puolella?

N22: No esimerkiksi vaikka.

07 Alussa N22 ja N23 esittävät, että paras tapa "hyvittää" menneisyyden vääryydet on pitää ne muistissa ja estää vastaavien tapausten toistuminen; muu hyvittäminen ei ole enää mahdollista, koska menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos ("vanhoja asioita, mihinkä ei ite oo ollu mukana ees"). M26:n mielestä monia maita yhä siirtomaavallan jäljiltä vaivaavat ongelmat ovat kuitenkin esimerkiksi jatkuvuudesta, jonka voi katsoa asettavan entisille siirtomaaisännille ylisukupolvisia moraalisia velvoitteita. Ryhmän muut jäsenet, myös aiemmin skeptiset N22 ja N24,

kannattavat tulkintaa, ja N22 osoittaa taitoa nähdä hyvinkin laajoja historiallisia yhteyksiä.²³ Tässä kuten monissa muissakin haastatteluissa käsitteen ”hyvitys” hallitsevaksi tulkinnaksi muodostuu ryhmässä kuin huomaamatta ”korvaus” eli pohdinnan keskiöön asettuvat nimenomaan materiaalistien menetysten jälkivaikutukset. – Kuvaavaa problematiikan vaikeudelle on, että N24:kaan ei itse asiassa tavoita M26:n ydinajatusta, periytyvää korvausvelvoitetta, vaan tulkitsee tämän argumentiksi, että tietämyksen lisääntyneessä kehittyneissä maissa maailman eri kansojen tarpeet osataan ottaa huomioon entistä paremmin. Tällähän ei kuitenkaan välttämättä ole mitään tekemistä menneisyyden uudelleenarvioinnin kanssa.

Myöhemmin haastattelussa kävi ilmi, että ryhmän jäsenistä osa oli eräällä historian kurssilla keskustellut historiallisten hyvitysten teemasta Belgian Kongon ja Ranskan Mururoan tapauksessa; haastattelun aihe ei siis ollut heille ennalta aivan tuntematon. *Lukion historian opetussuunnitelmassa* (2003) imperialismi on eräs eksplisiittisesti mainittu HI3-kurssin oppisisältö, ja myös tiedotusvälineissä teema on monesti esillä taustoituksena Afrikan nykyongelmille. Historiatietoisuuden tutkimuksissa toiseksi suosituin nuorten vastaus kysymykseen historian merkityksestä (ylessivistävyyden jälkeen) on ollut, että historia auttaa ymmärtämään nykypäivää.²⁴ Siten ei ole kovin yllättävää, että esimerkiksi imperialismien jälkivaikutus tulee noinkin sujuvasti esiin kuin edellä. Yllättävämpää on ehkä se, että imperialismien jälkien hyvittämisestä on ryhmissä puhetta hyvin harvoin, vaikka se on hyvitysproblematiikan kannalta *par excellence* tapaus. CIVED-tutkimuksessa vuonna 1999 suomalaiset yhteiskuntaopin ja historian opettajat olivat sitä mieltä, että koulun yhteiskunnallinen kasvatus painottuu vahvasti tietojen opettamiseen arvopohdintojen ja kansalaisaktiivisuuden kehittämisen sijasta.²⁵ Mikäli tämä käsitys

²³ Vertailukohtana todettakoon, että vuonna 1995 Youth and History -tutkimuksessa suomalaisnuoret suhtautuivat eurooppalaisittain varsin kielteisesti ajatukseen maksaa korvauksia Afrikan maille, paitsi siinä tapauksessa, että maksajina olisivat vain entiset siirtomaavallat, jolloin suomalaisnuoret olivat asenteessaan varovaisen neutraaleja; Angvik & Borries (1997), B333–334.

²⁴ Ahonen (1997), 258–259; Hakkari (2005), 32–34.

²⁵ Sakari Suutarinen (2007) ‘Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa – miten kansalaiskasvatus uudistetaan?’, Sakari Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 106–108.

on oikea, historian opetuksessakin siis ehkä käsitellään vaikkapa siirtomaavallan seurauksia mutta ei pohdita, mitä moraalisia implikaatioita niillä on tänään maailmanpolitiikassa. Se selittäisi, miksi haastattelemissani ryhmissä ei juuri tulla ajatelleeksi imperialismien seurausten hyvittämisasiaa, ei vaikka monilla haastatelluilla oli sanojensa mukaan hyvä tai kiitettävä arvosana historiassa.

Voidaan silti sanoa, että edellisessä lainauksessa keskustelevalle ryhmälle kykenee melko sujuvasti generoimaan näkökohtia sen tueksi, että aineelliset vahingot sekä velvoite niiden hyvittämiseen voivat periytyä. Historiallisia hyvityksiä koskevien debattien keskiössä on kuitenkin ollut usein kokemus aineettomista vääryyden seurauksista, ja näitä haastatteleman nuoret harvoin tulevat pohtineeksi: kipeät muistot ja kulttuuri-identiteetin vauriot eivät teemana nouse keskusteluissa juuri lainkaan esiin. Ryhmien oli selvästi vaikea mieltää, että historian vääryyksien seuraukset saattavat olla myös esimerkiksi kollektiivisia ”traumojia” tai kulttuurisen marginaalisuuden kokemuksia. Joissain kohdin tällainen ajatus kyllä tulee näkyviin:²⁶

081a K: *[Miksi historiallisten anteeksipyyntöjen määrä on lisääntynyt?]*

M19: *Mä veikkaan, että nykyinen maailma pyrkii olemaan avoimempi ja sitä kautta sitten korjaamaan entisiä virheitään, ja tuomalla ne esiin niistä on herätetty keskustelua nytten, ja niistä pyritään sitten luultavasti ihan loogisestikin pyytään anteeksi vanhoja tekoja. Ja pyritään varmasti ottaa niistä sitten opiksi (-)*

N17: *Niin just sillain että näytetään, että okei, me ollaan tehty tällainen virhe, alkää tehkö samaa tai samantyylistä uudestaan.*

M19: *Sehän on huomattu että avoimuus maailmassa kannattaa, että sulkeutuneissa valtioissa se elämäntaso ja onnellisuus ei kyllä kauheen korkeella oo, että kun maa toimii avoimena, niin se antaa kaikille käytännössä mahdollisuudet sitten.*

N18: *Niin sillä halutaan ehkä taata rauhaakin, tai siis silleen että ei tuu mitään semmosia konflikteja enää niin paljon maiden välillä.*

K: *Sä ajattelet, että anteeksipyyntö edistää tätä millä tavalla?*

N18: *No en mä osaa selittää, mut niin mä aattelin jotenkin.*

²⁶ Haastattelu 10, 9.12.2008.

N17: Ja ehkä se kans jotenkin vähentää sitä katkeruutta, että jos kokee vaikka, että on kohdeltu väärin, niin siis eihän se tavallaan muuta mitään, et se on silti kohdeltu väärin, mut se helpottaa, että muut myöntää, että ne on tehny sen virheen ja tavallaan yrittää korjata asiaa ja toimia jatkossa paremmin, niin kyllähän se helpottaa ihan omaa oloa ja myös esi-isien ja isovanhempien ja muiden myötä, tai silleen niittenkin oloa.

07 Alussa hyvitystä perustellaan jälleen ”pedagogisesti” sen kannalta, mitä hyötyä siitä on yhteiskunnalle ja maailmalle yleisesti. Uhrien näkökulma ei ole esillä ennen kuin lopussa, kun N17 jatkaa N18:n haparoivaa tulkintayritystä ja muotoilee ajatuksen, että hyvitykset saattavat olla vastaus myös uhrien ja näiden jälkeläisten tunteisiin. Eräässä toisessa ryhmässä generoitiin samanlainen tulkinta hyvitysten merkityksestä: ”Mut toisaalta tollanen hyvitys saattais olla ihan hyvä idea siltä kannalta, että ei jää mitään kostoajatuksia tai jotain muita tällasia palaamaan sinne.”²⁷ Totta kyllä, ”katkeruus” ja ”kostoajatuksset” ovat verraten väljiä konstruktioita, mutta olisi liiallista odottaa, että ryhmissä olisi tiedetty hyvitystä vaativien viittaavan usein sellaisiin seikkoihin kuin oman historian poispyyhkiytyminen tai omien muistojen kieltäminen. Asian vieraus lukiolaisnuorille saattaa selittyä ainakin osin siten, että jos henkilö ei koe kulttuurista identiteettiään uhatuksi tai haavoitetuksi, hänen voi olla vaikea mieltää kulttuuristen traumojen mahdollisuutta ylipäänsä. On myös huomionarvoista, että historiallisten anteeksipyyntöjen viimeaikaisen yleistymisen syytä kysyttäessä ryhmät generoivat sujuvasti selitykseksi, että anteeksipyyntöjen esittäjät hakevat niillä poliittisia etuja kuten parempia kauppasuhteita. Se voikin olla eräissä tapauksissa uskottava selitys, mutta kiinnostavaa tässä on erityisesti se, että anteeksipyyntöilmiön selitystä ei siis etsitä uhrien ja näiden jälkeläisten toiminnasta, vaikka näillä on itse asiassa ollut aktiivinen rooli hyvitysdiskurssin laajentamisessa. Hyvitystä vaativa osapuoli ja sen kokemukset sekä tarpeet jäävät jälleen paljolti huomiotta; ne ovat haastattelemilleni nuorille ilmeisen vaikea asia tavoittaa.

²⁷ Haastattelu 1, 4.9.2008 (puhuja M1).

09 Havaintojen tulkintaa ja historiandidaktisia implikaatioita

07 Miten haastatteluaineistossani esiintyvät ilmiöt suhteutuvat aikaisempien tutkimusten havaintoihin nuorten historiatietoisuudesta ja yhteiskunta-ajattelusta ja millaista tukea saamme noista tutkimuksista haastatteluaineiston tulkintaan? Entä mitä implikaatioita havainnoilla on historiallis-yhteiskunnalliselle opetukselle ja kasvatukselle?

Kun 14–15-vuotiailta suomalaisnuorilta on kysytty aiemmissa tutkimuksissa historian merkityksestä, suosituimpia vaihtoehtoja ovat olleet, että historia auttaa ymmärtämään nyky maailmaa (“antaa taustaa nykytilanteelle ja selityksiä nykyongelmille”) ja että se tarjoaa “opettavaisia esimerkkejä oikeasta ja väärästä” sekä “tilaisuuden oppia toisten virheistä ja menestyksestä”.²⁸ Tähän kuvaan sopii erittäin hyvin, että haastattelemani ryhmät näkivät nekin historian vääryyksien muistelulla juuri pedagogista merkitystä: on tärkeää oppia menneistä virheistä, jotta niitä ei tehdä uudestaan. (Tämän ajatuksen taustalla olevan historiakäsityksen analyysi olisi kiinnostava tutkimusaihe itsessään.) Sen sijaan ajatus historiasta nykytilanteen selittäjänä näyttää istuvan huonosti yhteen sen kanssa, että haastattelemani ryhmät konstruoivat usein verraten spontaanisti, että menneisyyden ja nykyisyyden välillä on katkos ja tuon katkoksen vuoksi on vaikeaa tai jopa mahdotontakin puhua historiallisesta vastuusta tai moraalisten velvoitteiden periytymisestä. Herää kysymys, miten historia voi ylipäänsä selittää nykytilannetta, jos on olemassa moinen katkos ja miten nykytilanteen selittäminen voisi olla tyystin vailla moraalisia elementtejä?

On toki mahdollista, että aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat tarjonneet tulkintaa historiasta nyky maailman selittäjänä ulkoaopittuna totuutena; historian oppikirjat ja tietävästi opettajatkin perustelevat usein oppiaineensa arvoa juuri tällä argumentilla. Nuoret eivät silti välttämättä aina sisäistä asian koko ulottuvuutta. Haastattelemani ryhmät esimerkiksi suhtautuivat helposti varsin epäilevästi siihen,

²⁸ Ahonen (1997), 258; Hakkari (2005), 31–34.

että historiallisilla hyvitysvaatimuksilla voisi olla jotain mieltä ja oikeutusta ja että menneisyydellä olisi tässä suhteessa relevantti yhteys nykyisyyteen. Toki sellaisen yhteyden mahdollisuus nähtiin imperialismiin vaikutusten tyyppisessä konkreettisia aineellisia ulottuvuuksia sisältävässä hyvin tunnetussa tapauksessa. Toisaalta jatkuvuuksien tunnistaminen ei vielä välttämättä tarkoita, että jatkuvuuksien myös katsottaisiin kantavan moraalisia merkityksiä ja tuovan tärkeitä argumentteja poliittiseen keskusteluun. Kuten sanottu, suomalaiset historian ja yhteiskuntaopin opettajat ovat pitäneet aineidensa opetusta liikaa tietojen opettamisena ja liian vähän arvo- ja kansalaiskasvatuksena. Historian rooli nyky maailman selittäjänä liittyyneekin usein siis nimenomaan tietopuoliseen, ei niinkään eettis-moraaliseen valveutuneisuuteen.

Historiallisen jatkuvuuden kyseenalaistamisen taustalla saattoi ryhmissäni kuitenkin olla lisäksi se, että haastattelemani nuoret lähestyivät asiaa usein geneerisen yksilön kannalta yrittäen järkeillä, olisiko kyseinen yksilö moraalisesti osallinen edeltävien sukupolvien tekoihin. Näkökulma tavallaan nousi kysymyksistäni; ehkä vastaukset olisivat olleet toisenlaisia toisilla kysymyksillä. Yhtä kaikki, nuoret olivat skeptisiä sen suhteen, että yksilöön kohdistuisi historian moraalisesti velvoittava painolasti. Tämä kanta on hyvin linjassa sen kanssa, että aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat historian ”selittämistehtävää” koskevista käsityksistään huolimatta myös olleet sitä mieltä, että menneisyydellä ei ole heidän henkilökohtaiselle tilanteelleen merkitystä eivätkä he näe historiaa tärkeänä elämänhallinnan välineenä.²⁹ Hankaluus (tai myös haluttomuus?) tunnistaa oman elämäntilanteen historiallisia taustoja lienee myös osa laajempaa kokonaisuutta, vahvaa individualismia ja ”se on ittestä kiinni” - asennetta, jota on tarkasteltu viimeaikaisessa tutkimuksessa: nuorille oma sosiaalinen asema ja elämäntilanne näyttäytyy helposti omana luomuksena, ei historiallisesti rakentuvana ja ”perittynä”.³⁰ Jos näin on, heidän lienee myös vaikea mieltää, että menneisyydellä olisi merkitystä kenenkään muunkaan elämässä niin paljon, että se loisi kokemuksen ylisukupolvisesta moraalisesta asianosaisuudesta.

²⁹ Ahonen (1997), 258; Hakkari (2005), 32–34, 73–74.

³⁰ Ks. Marko van den Berg (painossa) *Nuorten näkemyksiä Suomen yhteiskunnallisesta kehityksestä*. Helsingin yliopisto, Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Edellä tarkasteltu M26:n tapaus on tässä suhteessa huomionarvoinen: hänen omakohtainen suhteensa tiettyyn historian traumaan avasi hetkeksi asianosaisuuden kokemuksen realistisuuden ryhmälle, joka muutoin suhtautui asiaan epäillen.

Yllä olevat näkökohdat koskevat historiallisten jatkuvuuksien hahmottamista, mutta tutkimukseni toisen teeman, historiallisen selittämisen osalta on syytä huomata myös, että nuorten taipumus individualistisiin tulkintoihin muun muassa vastuukysymysten suhteen on tavallaan paradoksaalista: aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat nimittäin pitäneet historiallisen kehityksen moottorina teknologian, sotien ja talouden kaltaisia tekijöitä mutta eivät niinkään ”pientä ihmistä”.³¹ Makrotason selitystekijöitä painottava ajattelutapa näkyy myös haastattelemieni nuorten tulkinnoissa hyvitysten politiikasta: ryhmien generoimat selitykset ”reparaatiopolitiikalle” ovat usein kyynisiä pohdintoja valtioiden edusta, eivät pohdintoja ”pienien ihmisten” kokemuksista. Ja jos historiaa selitetään lähinnä taloudella, teknologialla ja muilla makrotason tekijöillä, ei kaikei tunnu kovin oikeutetulta pitää yksityisiä kansalaisia moraalisesti hyvitysvelvollisina historian tragedioista – eihän tapahtunut ollut varsinaisesti kenenkään henkilön syy!

”Pienen ihmisen” kokemusten tietty marginaalisuus nuorten historiallisessa ajattelussa liittyyne yhdellä tasolla myös siihen, että haastatteleman ryhmät eivät osanneet kovin hyvin mieltää kulttuurisen tason historiallisten menetysten mahdollisuutta tai ainakaan kuvitella, että sellaisia voitaisiin jälkeenpäin hyvittää. Tällaisissa menetyksissähän on kyse usein muistoista, identiteetistä, häpeästä, surusta ynnä muista henkilökohtaisista tai kollektiivin jakamista merkityksistä, joiden ymmärtäminen edellyttää kulttuuri- tai historiallis-antropologista näkökulmaa, valmiutta nähdä ihminen itseään ja yhteisöään tulkitsevana sekä kokevana ja tuntevana olentona. Youth and History -tutkimuksessa suomalaiset nuoret suhtautuivat jännittävän kaksijakoisesti identiteetin historiallisiin kiinnikkeisiin: he asennoituivat hyvin positiivisesti ajatukseen toisen maailmansodan muistomerkin suojelusta, sen sijaan satavuotiaan runoilijakodin suojelun suhteen he olivat

³¹ van den Berg (painossa); Hakkari (2005), 38–39; Ahonen (1997), 259.

Euroopan välinpitämättömmimpien nuorten joukossa.³² Ensin mainittu saatettiin kaikesti kytkeä juuri suomalaisen historiallisen identiteetin sotavälitteisyyden vuoksi helposti sotien aiheuttamien menetysten identiteettiä rakentavaan muisteluun, mutta jälkimmäisen suojelukohteen potentiaali kollektiivisen identiteetin resurssina oli sen sijaan ilmeisen vaikea mieltää. Haastattelemissani ryhmissä on nähtävissä osin sama ilmiö: sotiin ja sodan tuhoihin liittyvien kokemusten saatettiin jotenkuten helpommin kuvitella synnyttävän hyvitysvaatimuksia (joskin näiden oikeutukseen ei sitten oikein uskottu), mutta ajatus henkisen kulttuuriperinnön tuhoutumisesta hyvitystarpeiden tai -vaatimusten aiheena ei tullut juuri lainkaan esiin ryhmissä.

Mitä implikaatioita tällä kaikella on historiallis-yhteiskuntatiedolliselle opetukselle ja kasvatukselle? Ensinnäkin, opetuksessa olisi kenties syytä tarkastella enemmän, millä tavoin itse kunkin oma tilanne ja asema on aina historiallisesti rakentunut ja ”peritty”. Tuo yhteiskunnallis-kulttuurinen tilanne on suurelta osin tulosta siitä, mitä edeltävät sukupolvet ovat rakentaneet. Tätä sosiaalis-kulttuurista resurssia yksilö ei ole toki itse valinnut mutta ei liioin voi olla sitä hyödyntämättä. Sikäli olisi perusteltua enemmän pohtia, mitä symbolisia kiitollisuudenvelkoja yksilöllä on yhteisötaustansa kautta.

Yllä olevan tavoitteen opetussuunnitelman laatijat ovat toki myös asettaneet historian opetukselle, mutta kuitenkin suomalaiset nuoret kuten sanottu eivät useinkaan näe, että menneisyys vaikuttaisi heidän elämäänsä tai olisi sille merkityksellistä. Aiemmin mainitun individualismin ohella selitys tähän voi olla, että historia opitaan mieltämään suurten prosessien Historiaksi isolla H:lla ja ”pienien ihmisten” kokemusten ei uskota liittyvän oikeaan historiaan. Tähän viittaisi se, että kun nuorilta on kysytty, milloin he kokevat olevansa ”kosketuksissa menneisyyteen”, suosituimpia vastauksia on ollut – kenties ei niin yllättävästi – historian oppitunti, vähemmän suosittuja sen sijaan seurustelu oman perheen tai suvun kanssa.³³ Kuten edellä nähtiin, yksilön saatettiin kuvitella voivan tuntea syyllisyyttä ja vastaavia omaan historialliseen asianosaisuuteen liittyviä tunteita, mutta tällaisten tunteiden

³² Angvik & Borries (1997), B339–341.

³³ Ks. Hakkari (2005), 35–36.

arvoa helposti silti epäiltiin; jopa M26 näki hänkin aiheelliseksi perustella ryhmälle painokkaasti sukhistoriasta nousevan kokemuksensa historiapolitiittista arvoa ja rationaalisuutta. Jotta tuo ”suuren” ja ”pienen” kertomuksen välinen silta saisi lisää kantavuutta ja uskottavuutta nuorten silmissä, opetuksessa olisi perusteltua panostaa aiempaa enemmän myös mikrohistoriallisiin, ”pienen ihmisten” toimijuutta ja kokemusta painottaviin näkökulmiin.

Opetuksessa kannattaisi ehkä myös tuoda enemmän esiin sellaisten tekijöiden kuten muistojen, kertomusten, representaatioiden, symbolien sekä kulttuuri-identiteettien merkitystä poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan motivoijana. Haastattelemieni ryhmien oli melko helppo generoida ihmisten toiminnalle selityksiä, joissa talouden ja politiikan strategiset edut ovat keskeisiä. Kuvaavaa on, että haastatteluissa hyvitys samaistettiin helposti sekin korvaukseen, materiaaliseen hyvitykseen. Kulttuuristen merkitysten, symbolisten eleiden ja mentaalisten representaatioiden kokemuksellinen lataus ja poliittinen voima sen sijaan näyttää olleen ryhmille melko vieras ja vaikeasti mielletävä kenttä, heidän historiatietoisuutensa heikko kohta. Taustalla on ehkä, että kouluopetuksessa historiallis-yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelu on lopulta hyvin paljon rationaalisten toimijoiden intentioiden tulkintaan pohjautuvaa selittämistä eikä sen puitteissa välttämättä kovin paljon nosteta esiin sellaisia inhimillisen toiminnan ja kokemuksen ulottuvuuksia, jotka ovat olleet tyypillisesti antropologien kohde ja joita jäsennetään etenkin sen alan käsitteistöllä (riitti, myytti, kultti, tabu jne.).³⁴ Juuri nuo ulottuvuudet ja tuo käsitteistö olisivat kuitenkin kenties erityisen hedelmällistä, kun halutaan ymmärtää historiallisten vääryyksien kokemusten, niiden periytyksen ja koetun vääryyden hyvittämistä koskevien vaatimusten ”diskurssin” logiikkaa ja silti samalla säilyttää kriittinen, reflektiivinen ote historiallisten hyvitysten vaatimusten ja tarjousten ristituleen historiapolitiittisena ilmiönä. Tehkäämme historianopetuksesta nykyistä enemmän antropologiaa.

³⁴ Vrt. Jan Löfström & Johanna Hakkari (2003) 'Kohti antropologista historiandidaktiikkaa', *Historiallinen Aikakauskirja*, 101:2, 325–326.

